INKLUZIV TA’LIM MUHITIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING DIFFERENSIAL YONDASHUV ASOSIDA PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

SAMIYEVA GULNORA RAJABMURODOVNA

Buxoro Xalqaro universiteti

Annotatsiya

Mazkur maqolada inkluziv ta’lim muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning differensial yondashuv asosida pedagogik faoliyatga tayyorgarligini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlari, bilim darajasi, qobiliyati va alohida ta’lim ehtiyojlarini hisobga olishning pedagogik ahamiyati tahlil qilingan. Bo‘lajak o‘qituvchilarda differensial ta’limni tashkil etish, individual ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish, moslashtirilgan o‘quv topshiriqlaridan foydalanish hamda har bir o‘quvchining ta’lim jarayonidagi faolligini ta’minlash kompetensiyalarini rivojlantirishga doir ilmiy-metodik takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: inkluziv ta’lim, differensial yondashuv, bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogik tayyorgarlik, individual ta’lim, kasbiy kompetensiya, alohida ta’lim ehtiyojlari, pedagogik texnologiya, ta’lim integratsiyasi.

KIRISH

Bugungi globallashuv va ta’lim tizimidagi transformatsiya jarayonlari barcha o‘quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda sifatli ta’lim olish huquqini ta’minlashni dolzarb vazifalardan biriga aylantirmoqda. Ayniqsa, inkluziv ta’lim muhitini rivojlantirish, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarning umumiy ta’lim jarayoniga samarali jalb etilishi pedagogik faoliyat mazmunini yangicha tashkil etishni talab qilmoqda.

Inkluziv ta’limning samaradorligi, avvalo, pedagogning kasbiy tayyorgarligi, metodik bilimlari va turli imkoniyatlarga ega o‘quvchilar bilan ishlash ko‘nikmalariga bog‘liq. Shu jihatdan bo‘lajak o‘qituvchilarni differensial yondashuv asosida pedagogik faoliyatga tayyorlash muhim ilmiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Differensial yondashuv ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari, bilim darajasi, o‘zlashtirish sur’ati, qiziqishlari va ta’limiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda o‘quv jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv inkluziv ta’lim sharoitida har bir o‘quvchining imkoniyatlarini namoyon etishi, ta’lim jarayonida faol ishtirok etishi va individual rivojlanishiga sharoit yaratadi.

Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarda differensial yondashuvga asoslangan pedagogik faoliyatni loyihalash, amalga oshirish va baholashga oid kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish zamonaviy pedagogik ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.

ASOSIY QISM

Inkluziv ta’lim muhitida differensial yondashuvning pedagogik mohiyati

Inkluziv ta’lim barcha bolalarning jismoniy, intellektual, ijtimoiy, emotsional va boshqa individual xususiyatlaridan qat’i nazar, teng ta’lim imkoniyatlariga ega bo‘lishini ta’minlashga qaratilgan ta’lim tizimidir. Bunda asosiy e’tibor o‘quvchini mavjud ta’lim talablariga moslashtirishga emas, balki ta’lim muhitini o‘quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etishga qaratiladi.

Differensial yondashuv esa ushbu jarayonning metodik asoslaridan biri hisoblanadi. Chunki bir sinfda tahsil olayotgan o‘quvchilarning bilim darajasi, axborotni qabul qilish usuli, topshiriqlarni bajarish tezligi va mustaqil ishlash imkoniyatlari bir-biridan farq qiladi. Bunday sharoitda barcha o‘quvchilarga bir xil

mazmun, murakkablik va bajarish usulidagi topshiriqlarni berish kutilgan natijani ta’minlamaydi.

Differensial yondashuv quyidagi pedagogik tamoyillarga asoslanadi:

- o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish;
- ta’lim mazmuni va topshiriqlarini moslashtirish;
- ta’lim jarayonida teng ishtirok etish imkoniyatini yaratish;
- individual rivojlanish sur’atini e’tiborga olish;
- o‘quvchilarning mustaqilligi va faolligini rag‘batlantirish;
- ta’lim natijalarini individual mezonlar asosida baholash.

Mazkur tamoyillarning amaliyotga tatbiq etilishi pedagogdan nafaqat nazariy bilim, balki metodik moslashuvchanlik, pedagogik kuzatuvchanlik va kreativ yondashuvni ham talab qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning differensial yondashuv asosidagi pedagogik tayyorgarligi

Bo‘lajak o‘qituvchilarning inkluziv ta’lim sharoitidagi pedagogik tayyorgarligi ko‘p komponentli jarayon bo‘lib, u nazariy bilim, amaliy ko‘nikma, kasbiy motivatsiya va refleksiv faoliyatning o‘zaro uyg‘unligini talab etadi.

Mazkur tayyorgarlikni takomillashtirishda quyidagi tarkibiy komponentlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

1. Motivatsion-qadriyatli komponent. Ushbu komponent bo‘lajak o‘qituvchilarda barcha o‘quvchilarning ta’lim olish huquqiga hurmat, pedagogik mas’uliyat, bag‘rikenglik va kasbiy empatiyani shakllantirishga xizmat qiladi. Pedagog o‘quvchilarning individual farqlarini muammo sifatida emas, balki ta’lim jarayonini boyituvchi omil sifatida qabul qilishi lozim.

2. Kognitiv komponent. Bu komponent inkluziv ta’lim nazariyasi, differensial ta’lim metodlari, yosh va individual psixologik xususiyatlar, maxsus pedagogika hamda moslashtirilgan ta’lim texnologiyalari bo‘yicha bilimlarni o‘z ichiga oladi.

3. Amaliy-faoliyatli komponent. Bo‘lajak o‘qituvchilarning turli ta’lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilar uchun individual topshiriqlar ishlab chiqishi, ta’lim materiallarini moslashtirishi, guruhli va individual ishlarni tashkil etishi mazkur komponentning asosiy mazmunini tashkil qiladi.

4. Refleksiv-baholash komponenti. Ushbu komponent pedagogning o‘z faoliyatini tahlil qilish, qo‘llanilgan metodlarning samaradorligini aniqlash, o‘quvchilarning individual rivojlanishini kuzatish va pedagogik faoliyatga zaruriy tuzatishlar kiritish qobiliyatini ifodalaydi.

Mazkur komponentlarning o‘zaro uyg‘un rivojlanishi bo‘lajak o‘qituvchilarning inkluziv ta’lim muhitida mustaqil va samarali pedagogik faoliyat olib borishga tayyorligini ta’minlaydi.

Differensial yondashuv asosida pedagogik tayyorgarlikni takomillashtirish metodikasi

Bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish uchun nazariy ta’limni amaliy mashg‘ulotlar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Bunda interfaol metodlar, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, keys-stadi, loyiha texnologiyasi va modellashtirish usullaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

Jumladan, quyidagi metodik yo‘nalishlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

Birinchidan, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish. Bo‘lajak o‘qituvchilarga turli ta’lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilar ishtirokidagi pedagogik vaziyatlar taqdim etiladi. Ular mavjud muammoni aniqlash, individual yondashuv

strategiyasini tanlash va tegishli pedagogik yechim ishlab chiqish orqali amaliy tajriba orttiradilar.

Ikkinchidan, differensial topshiriqlar ishlab chiqish. Talabalar bitta mavzu doirasida turli murakkablik darajasidagi topshiriqlarni yaratish, ularni o‘quvchilarning individual imkoniyatlariga moslashtirish va topshiriqlar bajarilishini baholashni o‘rganadilar.

Uchinchidan, individual ta’lim yo‘nalishlarini loyihalash. Bo‘lajak pedagoglar shartli o‘quvchilar profili asosida individual ta’lim maqsadlari, metodlari, resurslari va kutilayotgan natijalarni belgilash bo‘yicha mashqlar bajaradilar.

To‘rtinchidan, hamkorlikda o‘qitish texnologiyalaridan foydalanish. Guruhli faoliyat, o‘zaro yordam, juftlikda ishlash va kichik loyihalar orqali o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi hamda kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish usullari o‘zlashtiriladi.

Beshinchidan, pedagogik refleksiyani rivojlantirish. Talabalar o‘zlarining dars ishlanmalari, metodik qarorlari va amaliy mashg‘ulot natijalarini tahlil qilib, mavjud kamchiliklarni aniqlash va bartaraf etish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Ushbu metodik yo‘nalishlar bo‘lajak o‘qituvchilarning nazariy bilimlarini real pedagogik vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Differensial yondashuv asosida pedagogik tayyorgarlikni rivojlantirish modeli

Bo‘lajak o‘qituvchilarning inkluziv ta’lim sharoitidagi kasbiy tayyorgarligini tizimli rivojlantirish uchun maqsadli, mazmuniy, jarayonli va natijaviy bosqichlarni qamrab oluvchi pedagogik modeldan foydalanish mumkin.

Modelning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

Tarkibiy qism	**Mazmuni**
Maqsadli	Differensial yondashuv asosida pedagogik tayyorgarlikni rivojlantirish
Mazmuniy	Inkluziv ta’lim va individual ta’lim metodlari bo‘yicha bilimlar
Jarayonli	Keys-stadi, modellashtirish, loyiha va interfaol metodlar
Natijaviy	Inkluziv ta’lim sharoitida mustaqil pedagogik faoliyatga tayyorlik

Pedagogik modelni amalga oshirishda uchta izchil bosqichni ajratish mumkin:

- **Diagnostik bosqich:** talabalarning inkluziv ta’limga oid bilimlari, kasbiy motivatsiyasi va amaliy tayyorgarligi aniqlanadi.
- **Shakllantiruvchi bosqich:** differensial topshiriqlar, pedagogik vaziyatlar, individual loyihalar va amaliy mashg‘ulotlar orqali kasbiy kompetensiyalar rivojlantiriladi.
- **Baholash bosqichi:** talabalarning pedagogik vaziyatlarni hal qilish, individual ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish va o‘z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatlari baholanadi.

Mazkur model bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini bosqichma-bosqich rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik asos sifatida xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Inkluziv ta’lim muhitida differensial yondashuvga asoslangan pedagogik tayyorgarlikni rivojlantirish bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida muhim o‘zgarishlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Birinchidan, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish orqali talabalar turli ta’lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilar bilan ishlashga oid amaliy qarorlar qabul qilishni o‘rganadilar.

Ikkinchidan, differensial topshiriqlar ishlab chiqish ko‘nikmasi shakllanishi natijasida ta’lim mazmunini o‘quvchilarning individual imkoniyatlariga moslashtirish qobiliyati rivojlanadi.

Uchinchidan, individual ta’lim yo‘nalishlarini loyihalash orqali pedagogik rejalashtirish va metodik moslashuvchanlik takomillashadi.

To‘rtinchidan, refleksiv faoliyat bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z pedagogik faoliyatiga tanqidiy yondashishi, natijalarni tahlil qilishi va metodik qarorlarini takomillashtirishiga yordam beradi.

Shu bilan birga, mazkur yondashuvni amaliyotga tatbiq etishda pedagoglarning maxsus metodik tayyorgarligi, ta’lim resurslarining yetarliligi, psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash va mutaxassislar hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

Demak, differensial yondashuvni bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligining mazmuniga tizimli integratsiya qilish inkluziv ta’limning sifatini oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik shartlardan biridir.

XULOSA

Inkluziv ta’lim muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning differensial yondashuv asosida pedagogik faoliyatga tayyorgarligini takomillashtirish zamonaviy pedagogik ta’limning muhim vazifalaridan hisoblanadi.

Tadqiqot doirasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Differensial yondashuv inkluziv ta’lim jarayonida har bir o‘quvchining individual imkoniyatlari va ta’limiy ehtiyojlarini hisobga olishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi.

2. Bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tayyorgarligi motivatsion-qadriyatli, kognitiv, amaliy-faoliyatli va refleksiv-baholash komponentlarining o‘zaro uyg‘unligi asosida rivojlantirilishi lozim.

3. Keys-stadi, pedagogik modellashtirish, differensial topshiriqlar va individual ta’lim yo‘nalishlarini loyihalash metodlari kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda samarali metodik vositalar sifatida qo‘llanishi mumkin.

4. Diagnostik, shakllantiruvchi va baholash bosqichlariga asoslangan pedagogik model bo‘lajak o‘qituvchilarning inkluziv ta’lim sharoitidagi faoliyatga tayyorgarligini izchil rivojlantirish imkonini beradi.

5. Oliy pedagogik ta’lim muassasalarida differensial yondashuvga oid maxsus amaliy mashg‘ulotlar va metodik topshiriqlar ulushini oshirish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak o‘qituvchilarning differensial yondashuv asosida tayyorlanishi inkluziv ta’lim muhitida pedagogik jarayonni samarali tashkil etish, ta’lim oluvchilarning individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va ta’limda teng imkoniyatlarni ta’minlashning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun. O‘RQ-641-son, 2020-yil 15-oktabr.

3. UNESCO. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris: UNESCO, 2017.

4. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. Paris: UNESCO, 2020.

5. Tomlinson C. A. How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms. 3rd ed. Alexandria: ASCD, 2017.

6. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring Inclusive Pedagogy. British Educational Research Journal, 2011, Vol. 37, No. 5, pp. 813–828.

7. Ainscow M. Developing Inclusive Education Systems: What Are the Levers for Change? Journal of Educational Change, 2005, Vol. 6, pp. 109–124.

8. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. 3rd ed. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2011.